

Israel, antisionismi ja antisemitismi Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa 1990–2023

ANDRÉ SWANSTRÖM

TIIVISTELMÄ Artikkelissa tutkitaan *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksia ja arvioidaan niissä mahdollisesti esiintyvää antisemitismia. Artikkelin motiivina Suomessa asuvien juutalaisten kokemuksesta, jonka mukaan *Helsingin Sanomat* kohtelee Israelia epäoikeudenmukaisesti, usein siinä määrin, että Israelia kohtaan esitetty kritiikki muuttuu antisemitismiksi. Lehden pääkirjoitusten analyysissä sovelletaan IHRA:n antisemitismimääritelmää, jota täydennetään antisemitismin stereotyyppioilla. Tarkasteltavana ajanjaksona 1990–2023 yhteensä 440 *Helsingin Sanomien* pääkirjoitussivun artikkelia käsiteltiin keskeisenä aiheenaan Israelia. Näistä artikkeleista valtaenemmistö oli enemmän tai vähemmän kriittisiä Israelin politiikkaa ja sotilaallista toimintaa kohtaan. Suurin osa tästä kritiikistä ei täyttänyt antisemitismin tunnusmerkkejä. Antisemitismin kriteerit täyttäviä artikkeleita oli 62 eli 14,1 % artikkeleista. Näissä pääkirjoituksissa ilmeni klassisen antisemitismin stereotyyppioita, joita sovellettiin Israeliin ja rinnastettiin Israelin politiikkaa holokaustiin. Kyse ei ollut yksittäisistä journalistisista työtapaturmista vaan pääkirjoitusten kirjoittajien systemaattisista journalistisista ratkaisusta. Merkkejä orastavasta muutoksesta oli nähtävissä, kun *Helsingin Sanomien* pääkirjoitustoimituksessa myönnettiin, että Israelin kritisointi voi olla luonteeltaan myös antisemitististä.

ASIASANAT Israel, antisionismi, antisemitismi, Helsingin Sanomat.

JOHDANTO

Vuonna 1948 perustettu Israelin valtio on maailmanpolitiikan ja median näkökulmista tarkasteltuna paradoksaalinen ilmiö: juutalaisten paluu vuosituhansien maanpakolaisuudesta historialliseen kotimaahansa on herättänyt sekä ihailua että kovaa kritiikkiä. Tuskin mikään muu valtio maailmassa on saanut osakseen yhtä voimakasta vastustusta.¹ Juutalaisesta näkökulmasta katsottuna Israelin valtioon kohdistuva kritiikki voidaan monesti nähdä kohtuuttomana, ja Israelin kohtaama vastustus ja viha nivoutuvat monesti yhteen juutalaisvastaisuuden kanssa.

Suomessa asuvista juutalaisista suuri enemmistö kokee, että Israelia koskeva uutisointi on vääristynyttä tai epäreilua. Suomalaisen uutismedian ja yhteiskunnan vallitsevaa diskurssia on pidetty kriittisenä Israelin valtiota kohtaan.² Juutalaiset ovat kokeneet diskurssin Israelia kohtaan kriittiseksi myös muualla Euroopassa.³ Samaan aikaan median kuvaa Israelin ja palestiinalaisten välisestä konfliktista on syytetty kuitenkin toisenlaisesta vinoutumasta: media on joidenkin mukaan liiaksi Israelin puolella, ummistaen silmänsä palestiinalaisten kärsimyksiltä.⁴ Tutkimuksissa esiin tulleet juutalaisten kokemukset antisemitismistä uutisissa ja mediasisällöissä antavat aihetta perehtyä teemaan tarkemmin.⁵

Suomen juutalaiset ovat pääasiassa pidättyneet ottamasta kantaa Israelia koskevan negatiiviseen uutisointiin. Suomen juutalaisten seurakuntien keskusneuvosto antoi palautetta *Ilta-Sanomissa* 2.6.2021 julkaistusta antisemitistisiä stereotypioita sisältävästä pilakuvasta,⁶ mutta muutoin Suomen juutalaiset seurakunnat eivät ole julkisesti kommentoineet mediassa esiintyvää juutalaisia koskevaa uutisointia.⁷ Yksittäisten suomenjuutalaisten kannanottoja on sen sijaan esiintynyt, näistä esimerkkinä Rony Smolarin mielipidekirjoitus *Helsingin Sanomissa* 6.3.2008. Smolar toimi tuolloin sekä Helsingin juutalaisen seurakunnan että Suomen juutalaisten seurakuntien keskusneuvoston puheenjohtajana, mutta mielipidekirjoituksensa hän kirjoitti yksityishenkilönä. Smolar kritisoi

Helsingin Sanomia ja lehden päätoimittajaa Janne Virkkusta kirjoittamalla, että Israel on jatkuvan epäsymmetrisen ja mustamaalaavan uutisoinnin kohteena. Smolar totesi, että ”ei voi välttyä ajatukselta, että lehdistö tietoisesti pyrkii ylläpitämään Israelin mainetta epäinhimillisenä hyökkääjänä ja valloittajana”. Virkkusen ja *Helsingin Sanomien* linjan Smolar näki hyvin ongelmallisena:

Vastuullisen lehdistön toivoisi ymmärtävän tätä itsesuojeluun perustuvaa Israelin asennetta.

- 1 Landes 2017, 191–214; Pollack 2017, 229–231.
- 2 Sweins 2018, 54; vrt. Lemström 2020, 32–35.
- 3 Dencik & Marosi 2016.
- 4 Abu-Hanna 2002. Tässä tutkimuksessa ei syvennyt palestiinalaisten kokemukseen tai median siitä tekemiin tulkintoihin ja representaatioihin. Se ei merkitse palestiinalaisten kokemusten vähättelemistä. Palestiinalainen näkökulma esimerkiksi *Helsingin Sanomien* pääkirjoitusten sisältöihin on antisemitismiin nähden erillinen aihe ja sellaisena oman tutkimuksen arvoisin.
- 5 Waxman, Schraub & Hosein (2021, 11) toteavat juutalaisten kokemuksesta seuraavaa: ”The historical and contemporary experiences of Jews mean that they are especially likely to be able to detect signs of antisemitism. Hence, their perceptions should not be discounted or dismissed: those perceptions have a crucial role to play as a trigger for further investigation into whether antisemitism – is present”.
- 6 Mäkelä 2021.
- 7 Suomen juutalaisten seurakuntien keskusneuvoston puheenjohtajan Yaron Nadbornikin kirjoitus *Ilta-Sanomien* päätoimittajalle 8.6.2021. *Ilta-Sanomien* vastasi 9.6.2021. Vastaava päätoimittaja Johanna Lahti korosti, että *Ilta-Sanomien* vastusti antisemitismia ja totesi, että ”olemme pahoillamme, jos olemme tahtomattamme luoneet antisemitistisiä mielikuvia, joita kuvailitte kirjessänne.” Vastaava päätoimittaja viittasi yksityiskohtaisiin antisemitismin kriteereihin, joita keskusneuvosto oli tuonut esiin, mutta korosti journalistista vapautta kuvata USA:n roolia Israelin ja palestiinalaisten välisessä kriisissä. Hän totesi, että ”mitään juutalaisvastaista agendaa pilapiirroksen taustalla ei ole ollut.” Kirjeenvaihdon tutkimusta varten toimitti Yaron Nadbornik.

Asiaan kevytmielisesti suhtautuminen viittaa selvästi juutalaisvastaisuuteen tai sen moderiin muotoon eli Israelin-vastaisuuteen.”⁸

Mielipidekirjoituksessaan Smolar viittaa antisemitismiin *Helsingin Sanomien* Israelia koskevissa sisällöissä. Smolarin mukaan moderni antisemitismi on ottanut Israelin-vastaisuuden eli antisionismin muodon. Tässä tutkimuksessa kysytään, esiintyikö *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksina vuosina 1990–2023 antisionismin muodossa ilmenevää antisemitismia.

Helsingin Sanomien levikki on 2000-luvulla ollut 340 000–450 000, sisältäen painetun lehden ja digitaaliset tilaukset. Laajan levikin ja lehden nauttiman arvovallan myötä *Helsingin Sanomilla* on aivan erityinen vastuu mielipidevaikuttajana suomalaisessa yhteiskunnassa. Smolarin mielipidekirjoitus kertoo kuitenkin toisenlaisesta näkökulmasta – laatulehden maine on kokenut vakavan kolauksen Suomessa asuvien juutalaisten silmissä. Tämän vuoksi onkin syytä ottaa juuri *Helsingin Sanomat* tarkastelun kohteeksi. Sanomalehden linja ilmenee sen pääkirjoituksissa. Siksi Israelia koskevan journalistisen sisällön analysointi keskittyy tässä artikkelissa nimenomaan pääkirjoituksiin. Tutkimuksen ajallinen rajausta vuosiin 1990–2023 perustuu osittain digitaalisen hakukelpoisen materiaalin saatavuuteen, mutta myös politiikan suhdanteisiin. 1990-luvun alussa palestiinalaisten kansannousun eli intifadan rinnalla maailmanpolitiikka mullistui kommunismin romahtaessa. Jälkimmäinen ilmiö heijastui myös suomalaisen lehdistöön, jonka vapautuminen kylmän sodan aikaisesta itesesensuurista mahdollisti vapaampien ja myös tiukempien kannanottojen julkittuomisen.

Vuoden 1990 alusta huhtikuun 2023 loppuun mennessä Israel mainittiin 1 286:ssa *Helsingin Sanomien* pääkirjoitussivulla ilmestyneessä artikkelissa. Osa näistä artikkeleista sivusi Israelia vain ohimennen. Varsinaisten pääkirjoitusten lisäksi pääkirjoitussivut pitävät sisällään kolumneja ja Muut lehdet -osion. Tässä tutkimuksessa tutkin nimenomaan *Helsingin Sanomien* linjaa Israelin suhteen antisionismin ja antisemi-

tismin näkökulmasta, joten Muut lehdet -osio jää tutkimuksen ulkopuolelle. Varsinaisten pääkirjoitusten lisäksi analyysin kohteena ovat pääkirjoitussivujen kolumnit, mikäli niiden kirjoittaja on lehden päätoimittaja. Näillä kriteereillä katsottuna Israel oli keskeisenä teemana yhteensä 440:ssa pääkirjoitussivulla ilmestyneessä artikkelissa. Nämä 440 artikkelia muodostavat tämän tutkimuksen lähdemateriaalin. Pääkirjoitusten päivämäärät ovat *Helsingin Sanomien* digitaalisen palvelun mukaiset, eivätkä siis välttämättä noudata paperisen lehden ilmestymispäivämääriä.

ANTISIONISMI JA ANTISEMITISMI

Antisioismin ja antisemitismin käsitteet tulee määritellä, jotta ne voidaan tunnistaa tutkimusaineistosta. Antisioismin tarkoitetään sioismin vastustamista. Sioismin on aate, joka puolustaa juutalaisten oikeutta asua historiallisessa kotimaassaan. Israelin valtion perustamisen jälkeen antisioismin näyttötyyppillisesti siten, että Israelin valtion oikeus olemassaoloon kiistetään. Antisemitismi puolestaan merkitsee ennakkoluuloja ja vihaa juutalaisia kohtaan. Antisemitismi on pitkäkestoisimpia ja muuntautumiskykyisimpiä vihan muotoja ihmiskunnan historiassa. Tämän tutkimuksen kannalta on tärkeää huomiota antisioismin ja antisemitismin välinen yhteys. Kansainvälinen holokaustin uhrien muistoa kunnioittava liitto (IHRA) määrittelee antisemitismin seuraavasti:

Antisemitismi on tietty juutalaisia koskeva näkemys, joka voi ilmetä vihana juutalaisia kohtaan. Antisemitismin retoriset ja fyysiset ilmentymät on suunnattu juutalaisiin tai muihin kuin juutalaisiin henkilöihin ja/tai heidän omaisuuteensa, juutalaisyhteisön instituutioihin ja uskonnollisiin tiloihin.⁹

David Berger tunnisti jo 1980-luvulla linkin antisemitismin ja antisioismin välillä. Vaikka

8 Smolar 2008.

9 IHRA 2022.

antisemitismin ja antisionismin välinen suhde on määritelmällisesti ongelmallinen, Bergerin mukaan Neuvostoliiton levittämässä antisionistisessa propagandassa antisemitismi ja antisionismi olivat usein käytännössä sama asia.¹⁰

Walter Laqueurin mukaan vasemmistolaisen antisionismin pääasiallinen käyttövoima on antiamerikkalaisuus ja Yhdysvaltain tuki Israelille. Laqueurin mukaan juutalaisia vastustetaan ja heitä kohtaan hyökätään maailmanlaajuisesti, koska he vaativat itselleen oikeuksia yksilöinä sekä kansallisena ryhmänä. Tätä toimintaa voidaan Laqueurin mukaan kutsua yhtä hyvin antisemitismiksi kuin radikaaliksi antisionismiksi.¹¹

Pitkän linjan antisemitismitutkijan Robert S. Wistrichin mukaan antisionismin naamion taakse piiloutuva antisemitismi on vahvistunut merkittävästi vuodesta 2000 lähtien. Wistrich siteeraa myös Harvardin yliopiston rehtoria Lawrence Summersia, joka huomioi antisionismin ja antisemitismin välisen suhteen vuonna 2002. Wistrichin mukaan antisionismin varjolla operoiva ”uusi antisemitismi” tähtää Israelin valtion demonisointiin. Tätä uutta antisemitismiä esiintyy Wistrichin mukaan niin islamilaiden fundamentalistien, palestiinalaisten nationalistien ja uusnatsien keskuudessa, mutta se on myös levinnyt antirasistisen vasemmiston, antiglobalistien ja progressiivisten intellektuellien piiriin.¹²

Vaikka antisemitismin ja antisionismin välisestä suhteesta on tutkijoiden keskuudessa useita näkemyksiä, monet merkittävät antisemitismin tutkijat ovat sitä mieltä, että antisionismin ja antisemitismin välinen yhteys on ilmeinen.¹³ Esimerkiksi Anita Shapiran mukaan antisionismin ja antisemitismin välistä eroa ei voida enää ylläpitää Auschwitzin ja vuoden 1948 jälkeen.¹⁴ Tämä tutkimus perustuu teoreettiseen viitekehykseen, joka olettaa antisemitismin ja antisionismin liittyvän yhteen. Antisemitismin ja antisionismin tai Israel-kritiikin välisen yhteyden kieltävä tai sen merkitystä minimoiva teoreettinen lähestymistapa ei vastaa Suomen juutalaisten kokemukseen antisemitistisestä Israelia demonisoivista mediasisällöistä.

IHRA:n määritelmä antisemitismista huomioi mahdollisuuden, että Israelin valtioon kohdistettu kritiikki on luonteeltaan antisemitististä seuraavissa tapauksissa:

- Itsemääräämisoikeuden kieltäminen juutalaiselta väestöltä esimerkiksi väittämällä, että Israelin valtion olemassaolo on rasistinen hanke.
- Kaksoisstandardien soveltaminen vaatimalla Israelilta käyttäytymistä, jota ei odoteta tai vaadita miltään muulta demokraattiselta kansakunnalta.
- Klassiseen antisemitismiin yhdistettyjen symbolien ja kuvien käyttö (esimerkiksi väitteet siitä, että juutalaiset tappoivat Jeesuksen, tai väitteet lasten rituaalimurhasta (blood libel) kuvaamaan Israelia tai israelilaisia.
- Nykypäivän Israelin politiikan vertaaminen natsien politiikkaan.
- Juutalaisten pitäminen kollektiivisesti vastuullisina Israelin valtion teoista.¹⁵

IHRA:n määritelmää on kritisoitu epämääräisyydestä ja väljyydestä. Kuten Paavo Ahonen huomauttaa, tietty määritelmällinen väljyys voi kuitenkin olla paikallaan:

Johdonmukaisen määritelmän on vaikea tavoittaa epäjohdonmukaista ajatusta, ellei määritelmä ole riittävän väljä. Antisemitismi ei

10 Berger 1986, 13.

11 Laqueur 2006, 17, 20, 147–149.

12 Wistrich 2016, 924, 927–928

13 Auerbach 2017, 215: ”Anti-Zionism, the currently fashionable expression of antisemitism”; Pollack 2017, 228: ”Anti-Zionism increasingly became the preferred cloak of many antisemites”; Ginsberg 2017, 281: ”It is, of course, possible to be anti-Zionist without being antisemitic. There are, of course, even anti-Zionist Jews. But what is true in principle is often not so true in practice.” Ks. myös Patterson 2017, 311; Oboler 2017, 334.

14 Shapira 2006.

15 IHRA 2022.

ole johdonmukaista; se on luonteeltaan irratio-naalista ja siksi se aukeaa tarkan määritelmän sijaan kuvaamalla. – – Kovin yksityiskohtaisella käsitteenmäärittelyllä ja -rajauksella saattaa siis pahimmassa tapauksessa kadottaa kohteensa ja tehdä sille väkivaltaa.¹⁶

Toisinaan IHRA:n määritelmän kritikat lähtevät siitä, että Israelin kritisoimista ei periaatteellisesti tasolla voi tai saa missään yhteydessä leimata antisemitismiksi. IHRA:n määritelmää on kehitetty ja sen mukaisia kriteerejä on täsmennetty, jotta antisemitismin tunnistaminen olisi helppompaa. Siinä missä perinteisen antisemitismin määrittelyssä voi olla hyötyä määritelmällisestä väljyydestä, tarvitaan Israeliin liittyvän antisemitismin tutkimuskeskustelussa esiintyvän kiistanalaisuuden vuoksi tiukempia kriteerejä.¹⁷

IHRA:n määritelmän yhdistämistä klassisen antisemitismin stereotyyppioihin ovat soveltaneet Matthias J. Becker, Laura Ascone ja Hagen Troschke tutkiessaan antisemitismia brittiläisten, ranskalaisten ja saksalaisten medioiden Facebook-kommenttikentissä.¹⁸ Becker, Ascone ja Troschke lähtevät tutkimuksessaan liikkeelle IHRA:n määritelmästä tukeutuen samalla antisemitistisiin stereotyyppioihin. Henrik Bachner on puolestaan tutkinut antisemitismin stereotyyppioita ruotsalaisessa lehdistössä.¹⁹ Tässä artikkelissa tulen käyttämään IHRA:n määritelmää yhdistettynä Beckerin, Asconen ja Troschken sekä Bachnerin tunnistamiin antisemitismin stereotyyppioihin sovellettuna Israeliin.

Beckerin, Asconen ja Troschken mukaan antisemitistisissä stereotyypioissa juutalaisiin liitetään muun muassa pahuus, ahneus, lasten murhaaminen ja holokaustin käyttäminen omien päämäärien ajamiseen. Juutalaiset tai Israel rinnastetaan väitetyssä pahuudessaan natseihin, juutalaisten itsemääräämisoikeus tai Israelin olemassaolon oikeutus kiistetään, ja juutalaisten historiallinen yhteys Israelin alueeseen kielletään. Stereotyyppioiden pahuuden perusteella Israelin nähdään olevan yksin vastuussa konfliktista tai rauhanneuvotteluiden katkeamisesta.

Klassisen antisemitismin stereotyyppioita kohdistetaan Israelin valtioon tai sen johtaviin

poliitikkoihin. Nämä antisemitismistä antis-ionismiin siirtyneet stereotyypiat esittävät israelilaiset/sionistit/juutalaiset ylimielisinä, julmina, kostonhimoisina ja rasistisina. Israel rinnastetaan Etelä-Afrikan apartheidhallintoon tai muihin hirmuhallintoihin ja sitä syytetään kansanmurhasta. Maailmanvaltaa taloudellisten ja poliittisten juonien kautta tavoitteleva antisemitististen stereotyyppioiden juutalainen on löytänyt uutta kaikupohjaa antisionismista. Israelin katsotaan tämän mukaan olevan vastuussa globaaleista poliittisista voimista tai ongelmista. Samoin antisemitistisesti tulkittu ajatus juutalaisista valittuna kansana on antisionismin puolelle siirtyneenä maalannut kuvaa israelilaisista fanaattisina, uskonkiihkoisina ja ylemmyydentuntoisina. Antisemitistinen stereotyyppia juutalaisten pahuudesta on nykyajassa muuntunut diskurssiksi Israelin pahuudesta. Tähän kytkeytyy natsi-²⁰ ja apartheid-syytöksiä²¹ sekä Israelin esittäminen terroristivaltiona.

16 Ahonen 2017, 33. Antisemitismin määritelmistä ks. Ahonen 2017, 20–34.

17 Waxman, Schraub ja Hosein erottavat neljä näkökulmaa antisemitismin tunnistamiseen: tekijän motiivit, uhrin kokemuksen, teon objektiivisen lopputuloksen sekä diskurssit ja representaatiot. Jälkimmäisestä kategoriasta he toteavat: "Criticism of Israel, therefore, can cross the line into antisemitism when it draws on classic antisemitic tropes or themes" (Waxman, Schraub & Hosein 2021, 14). Toisaalta heidän mukaansa antisemitismin stereotyyppioita pitää voida käyttää julkisessa keskustelussa, koska muuten juutalaisia koskeva keskustelu ei olisi mahdollinen. (Waxman, Schraub & Hosein 2021, 16). "Kiistanalaisuudesta" puhumisessa on pohjimmiltaan kyse antisemitismin stereotyyppioiden käyttöi-keuden puolustamisesta.

18 Becker et al. 2022, 2.

19 Bachner 1999, erityisesti 388–424.

20 Becker et al. 2022: "A comparison between Israel and National Socialism is essentially antisemitic because of its demonisation and the inherent victim-perpetrator-reversal".

21 Becker et al. (2022) toteavat, että apartheid-syytös vääristelee Israelin todellisuutta räikeästi demonisoiden maata: "the accusation of apartheid gravely misinterprets the reality in Israel and serves to demonise it."

	1990–1992	1993–1999	2000–2005	2006–2023	Yhteensä
Rasismi	1	2	2	0	5
Kaksoisstandardi	1	1	0	1	3
Stereotypiat	2	8	10	7	27
Natsivertaus	0	0	1	1	2
Globaalit ongelmat	3	0	1	1	5
Apartheid	1	2	4	2	9
Holokaustin käyttö	0	1	0	0	1
Kansanmurha	0	0	1	0	1
Yksin vastuussa konfliktista	2	1	0	0	3
Historiallisen yhteyden kiistäminen	1	2	2	1	6
Kaikki juutalaiset vastuussa Israelin toimista	0	0	0	0	0
Yhteensä	11	17	21	13	62

Taulukko 1. Antisemitismin esiintyminen *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa. Antisemitismin kriteerit täyttävien pääkirjoitusartikkelien lukumäärä, yht. 62. Kukin artikkeli on kategorisoitu yhden keskeisen kriteerin mukaan.

Myös Israelin lapsiin kohdistamat oletetut julmuudet kuuluvat tähän kategoriaan.²² Kaikkia näitä sekä lukuisia muita stereotypioita on sovellettu sekä juutalaisiin että Israelin valtioon.

Tässä tutkimuksessa hyödynnän IHRA:n antisemitismistä tekemää määritelmää, jota tarkennan antisemitismin stereotyyppiöillä. Tavoitteena on tunnistaa *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa mahdollisesti esiintyvää antisemitismia. Metodini edellyttää kvalitatiivista tutkimusotetta, koska antisemitismin tunnistaminen mainittujen kriteerien avulla ei ole mahdollista pelkästään esimerkiksi korpusanalyysin tai muiden kvantitatiivisten menetelmien avulla. Tutkimuksen päätelmissä teen kuitenkin myös tilastollisen analyysin eri kriteerien mukaisen antisemitismin mahdollisesta esiintymisestä materiaalissa.

Seuraavaksi käyn läpi *Helsingin Sanomien* pääkirjoitukset kronologisessa järjestyksessä alkaen ensimmäisestä intifadasta ja Persianlahden sodasta (1990–1992), Oslon rauhanprosessin (1993–1999) ja toisen intifadan (2000–2005) kautta tuoreimpaan ajanjaksoon, missä Gaza

on toiminut Israeliin kohdistuvan terrorin lähteenä vuodesta 2006 alkaen tähän päivään saakka. Liitän myös esimerkein *Helsingin Sanomien* pääkirjoitusten Israelia koskevat sisällöt historialliseen kontekstiinsa. Lopuksi teen yhteenvedon tutkimuksen johtopäätöksistä päätöskappaleessa.

ENSIMMÄINEN INTIFADA JA PERSIANLAHDEN SOTA 1990–1992

Tarkasteltavan ajanjakson alussa palestiinalaisten ensimmäinen intifada eli kansannousu oli jatkunut useamman vuoden ajan. Suomalainen lehdistö oli Itä-Euroopan murroksen ja Mihail Gorbatshevinkin uudistusten myötä ottamassa askeleita YYA-ajan itsesensuurista kohti vapaampaa ja voimakkaampien kannanottojen aikaa. Tätä uutta liikkumatilaa alkoi hyödyntää *Helsingin Sanomien* päätoimittajaksi vuonna 1991 valittu Janne Virkkunen. Käytännössä pää-

22 Curtis 1986, 8–11. Vrt. Becker et al. 2022, 2–4; Bachner 1999, 21.

kirjoitustoimitus oli kuitenkin Keijo K. Kulhan johdossa kesäkuuhun 1992 asti, mutta vastuu alkoi siirtyä Virkkuselle jo ennen tätä. Pian nimityksensä jälkeen Virkkunen peräänkuulutti Sanoman henkilöstölehdessä *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksilta lisää ”laadukasta hyökkäävyyttä”.²³ Tätä hyökkäävyyttä pääkirjoituksissa alettiin toteuttamaan myös Israelia kohtaan.

Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa lehden linja näkyy palestiinalaisten tukemisena ja Israelin oikeistopoliitikkojen kritisoimisena. Tämä peruslinja mahtuu sinänsä asiallisen Israelin kritisoimisen piiriin ilman että lehden linjaa voisi yleisellä tasolla luonnehtia antisemitistiseksi. Antisemitismin tunnusmerkit täyttäviä lausuntoja nousee kuitenkin toistuvasti esiin, kun kritiikki yltyy kärkkääksi. *Helsingin Sanomat* sälytti pääkirjoituksessaan 18.3.1990 vastuun Israelin ja palestiinalaisten rauhanneuvotteluiden epäonnistumisesta yksin Israelille:

Shamir näyttää aikoneen luoda Suur-Israelin vain pitkittämällä sotatilaa loputtomiin. Hallituksen kaatuminen johtuikin Yhdysvaltain ärtymisestä kalliiksi käyvään liittolaiseen, joka juutalaisuutensa vedoten pitää itseään muita oikeutetumpana jatkuvaan huomattavaan talous- ja aseapuun.²⁴

Pääkirjoituksessa korostuu Israelin yksipuolinen vastuu neuvottelujen katkeamisesta. Pääkirjoituksessa mainittu ”juutalaisuuteen vetoaminen” maalaa kuvaa israelilaisista omaa ylemmyyttään korostavina juutalaisina. Pääkirjoitus täyttää kokonaisuutena selkeästi antisemitismin kriteerit ja se rakentuu antisemitismin stereotyyppien varaan.

Myös Israelin rinnastaminen Etelä-Afrikan apartheid-hallintoon nousee esiin pääkirjoituksissa:

Sen sijaan toinen alueellinen ja yhtä räjähdysaltis tilanne jatkuu entisellään Lähi-idässä. Israelin hallitus, joka on poliittisesti läheistä sukua Etelä-Afrikan aiemmille hallituksille, on linnoittautunut täysin peräänantamattomalle kannalle. Se viittaa yhä kintaalla kansainväli-

selle yhteisölle ja luottaa sokeasti Yhdysvaltain yleisen mielipiteen myötämielisyyteen.²⁵

Kesällä 1990 rauhanneuvotteluiden kariutuminen oli *Helsingin Sanomien* mielestä yksin Israelin vika. Israelin hallitus nojasi *Helsingin Sanomien* mukaan ”äärioikeistolaisiin kiihkouskonnollisiin kansanedustajiin”.²⁶ Sama toistui pari viikkoa myöhemmin, kun lehden tuomio lausuttiin taas Israelin hallitukselle:

Israelin uusi oikeistolainen Jitzhak Shamirin kokoomushallitus on tyytyväinen keskustelujen katkeamiseen. Se varmistaa rauhanprosessin keskeytymisen ilman, että Shamirin hallituksen pitäisi itse torpedoida keskustelut.²⁷

Lehden linja edusti vahvasti kaksoisstandardia: PLO:n Suomea kohtaan esittämä uhkaava retoriikka oli tuomittavaa, mutta Israelia kohtaan suunnattu terrori oli kokonaan toinen asia.²⁸

Lokakuussa 1990 väkivaltaisuudet palestiinalaisten ja Israelin välillä leimahtivat Jerusalemin Temppeливuorella. *Helsingin Sanomissa* ennakoitiin, että Irakin hyökättyä Kuwaitiin juutalainen lehtimajanjuhla tarjoaisi tilaisuuden mellakointiin. Lehden näkemyksen mukaan Israel oli syypää palestiinalaisten mellakoihin ja niistä johtuneisiin kuolonuhreihin. Temppeливuoren tapahtumilla oli *Helsingin Sanomien* mukaan vielä laajempi maailmanpoliittinen ulottuvuus:

Nyt Israel toimi Irakin diktaattorin Saddam Husseinin etujen mukaisesti. Kumpikin maa näyttää pitävän ihmishenkiä yhtä arvottomina harjoittaessaan voimapolitiikkaa. Tässä tilanteessa käy yhä selvemmin ilmi, että Kuwaitin kriisin ratkaisu edellyttää myös Palestiinan

23 Pohjonen 2018, 32–33.

24 HS 18.3.1990.

25 HS 6.5.1990.

26 HS 12.6.1990.

27 HS 26.6.1990.

28 HS 5.7.1990.

29 HS 12.10.1990.

ongelman ratkaisua ja Israelin miehitysjän päätymistä.²⁹

Helsingin Sanomat sai tapahtuneen pohjalta pontta linkittää Israelin toimet yleisellä tasolla Kuwaitin kriisiin ja väittää Palestiinan ongelmien ratkaisua avaimeksi Kuwaitin kriisin ratkaisuun. Israel nimettiin yksipuolisesti syylliseksi. Pääkirjoituksessa Israelia myös syyllistettiin globaaleista poliittisista ongelmista. Palestiinan ongelmien ratkaisu ja miehityksen päätyminen olivat *Helsingin Sanomien* mukaan avain Kuwaitin kriisin ratkaisuun. Taustalla vaikuttii Persianlahden sota (2.8.1990–28.2.1991).

Madridissa loka-marraskuun vaihteessa 1991 käytyä Israelin, palestiinalaisten ja arabimaiden neuvotteluja *Helsingin Sanomat* tarkasteli palestiinalaisia myötäilevästä näkökulmasta. Israelin pääministeri Itzhak Shamir sai pääkirjoituksessa jälleen konnan roolin. Pääkirjoituksessa käytetty kieli edusti antisemitismin stereotyyppiä, Shamiriin yhdistettiin häikäilemättömyys ja Israelin politiikkaa kuvattiin sivistysmaiden ulkopuolelle kuuluvaksi: ”vankilat pullottavat täysin ja sotilaat hakkaavat alaikäisiä ilmiäntamaan sukulaisensa ja ystävänsä”.³⁰ Kirjoituksesta välittyi maalaileva näkemys Israelista erityisesti lapsiin kohdistuvien julmuuksien tekijänä. Syytteet lapsiin kohdistuvista julmuuksista jatkavat keskiaikaisen antisemitismin rituaalimurhasyytöksiä, jotka kuuluvat antisemitismin stereotyyppien myrkyllisimpään osastoon.³¹

Kokouksen jälkimainingeissa lehdessä haastettiin Israelin olemassaolon oikeutta:

On perusteltua mutta hyödytöntä intää israelilaisille, että vuosituhansien takaiset myytit eivät tänään kelpaa oikeudeksi muiden jo ammin asuttamiin maihin.³²

Juutalaisten yhteys omaan alkuperäiseen kotimaahansa, johon heillä on vahvat historialliset siteet, kuvattiin vuosituhansien takaiseksi myytiksi, jolla ei ole mitään relevanssia. Toisaalta palestiinalaisten oikeus maahan oli ”ammoisen asuttamisen” perusteella lehden mukaan oikeutettua.³³

Vuoden 1991 kääntyessä kohti loppuaan *Helsingin Sanomat* muistutti lukijoitaan vielä Israelin väitetystä rasistisuudesta: ”Israelin toiminta miehitysalueilla on todella ellei rasistista niin ainakin kansallisen syrjinnän politiikkaa.”³⁴ 1990-luvun alkuvuodet olivat ajoittaisten antisemitististen purkauksien aikaa *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksilla. Vaikka lehden linja pääpiirteissään oli asiallinen, ei voida välttyä siltä johtopäätökseltä, että antisemitismin ilmentymät pääkirjoituksissa eivät olleet satunnaisia journalistisia työtapaturmia, vaan kyse oli pääkirjoitusten kirjoittajien asenteissa olevasta systemaattisesta ongelmasta.

OSLON RAUHANPROSESSI 1993–2000

Israelin ja PLO:n edustajat kävivät salaisia rauhaneuvotteluja norjalaisten diplomaattien toimiessa välittäjinä. Näiden neuvottelujen tuloksena syntyneissä rauhansopimuksissa molemmat osapuolet tunnustivat toisensa ja palestiinalaisille myönnettiin sisäinen itsehallinto. Ensimmäinen sopimus allekirjoitettiin syyskuussa 1993. Oslon rauhansopimus kuitenkin keskeytyi vuosituhannen vaihteessa palestiinalaisten uuteen kansannousuun.

Israelin ja PLO:n käydessä neuvotteluja näkyi *Helsingin Sanomien* linjassa edelleen merkkejä antisemitismistä. Pääkirjoituksessaan 8.2.1993 ”Järki karkotettu Israelista” lehti kysyi: ”Mikä sellainen oikeusvaltio on, joka rikkoo häikäilemättä oikeutta?” Aiemmistä pääkirjoituksista tuttu rinnastus apartheidiin nousi taas esiin: ”palestiinalaisille annettaisiin hallittaviksi jonkinlaisia bantustaneja, joiden itsehallintoa lavennettaisiin joskus tulevaisuudessa.”³⁵ Kesällä 1993 pääkirjoituksissa palattiin Israelin

30 HS 31.10.1991.

31 Pollack 2017, 229–230.

32 HS 6.11.1991.

33 Aihepiiristä lisää ks. Wistrich 2016, 941.

34 HS 18.12.1991.

35 HS 8.2.1993. Israelin rinnastaminen Etelä-Afrikkaan toistui Olli Kivisen pääkirjoituksessa 5.5.1994.

toiminnan väitettyyn moraaliseen ala-arvoisuuteen.³⁶ Keväällä 1994 pääkirjoituksessa syytettiin Israelia tarkoituksellisesta, rutiininomaisesta kuolettavasta väkivallasta palestiinalaisia kohtaan: ”Palestiinalaisia taas ammutaan tuliaseilla rutiininomaisesti muista laittomuuksista, kuten maan takavarikoinnista, puhumattakaan.”³⁷ Rauhanprosessin luomasta toiveikkuudesta huolimatta *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa esiintyi edelleen säännöllisesti Israelin kritisointia, jota voidaan pitää antisemitistisenä. Erityisen huomionarvoinen on *Helsingin Sanomien* pääkirjoitus Vainojen uhrien muistopäivän yhteydessä 28.1.1995. Lehti kytki yhteen holokaustin ja palestiinalaisten kohtelun: ”Juutalaiset ovat syystä katkeria keskitysleireistä, mutta saavatko palestiinalaiset heiltä aina ihmisarvoisen kohtelun?”³⁸ Näin *Helsingin Sanomat* tahri holokaustin muiston kytkemällä sen Israelin politiikkaan liittyviin syytöksiin. Vaikka pääkirjoituksessa ei suoraan kirjoiteta tappavan väkivallan oikeutuksesta ja holokaustin instrumentalisoinnista, saa ilmaisu aikaan kutakuinkin saman retorisen efektin. Holokaustin ja palestiinalaisten kohtelun rinnastava puntarointi samassa kirjoituksessa täyttää antisemitismin kriteerit.

1990-luvulla *Helsingin Sanomissa* valtasi alaa tulkinta, jonka mukaan arabeilla ja muslimeilla, sekä erityisesti palestiinalaisilla oli ”oikeutettua raivoa”. Länsimaiden tai Israelin arabeja/muslimeja/palestiinalaisia tavalla tai toisella suututtavat toimet nähtiin automaatteina, jotka saivat aikaan raivokkaan ja väkivaltaisen vastauksen. *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa kaikilla muslimeilla nähtiin olevan intressejä (rivien välistä tulkittuna ilmeisesti perusteltuja ja oikeutettuja) Israelin ja palestiinalaisten välisessä konfliktissa: ”Israelin ylivalta ja Palestiinan rauhan toteuttaminen täysin Israelin ehdoilla ärsyttävät luonnollisesti kaikkia islaminuskoisia maita.”³⁹

Israelin ”kostotoimet”, erityisesti ”kohtuuttomaksi” koettu ja ”suhteetonta voimaa” vastaiskuissa vyöryttävä kostaminen, näyttäytyvät toistuvana teemana pääkirjoituksissa.⁴⁰ Kostoteeman korostaminen uutisoinnissa liittyy

Olaf Glöcknerin mukaan antisemitistisiin vihawkuksiin siitä, että Israelin juutalaiset toimisivat muinaisten barbaaristen periaatteiden mukaisesti. Anteeksiantamattomuus ja kostonhimo toistuvat antisemitismin stereotypioissa.⁴¹ Israelin vastatessa Hizbollahin Etelä-Libanonista käsin tekemiin iskuihin *Helsingin Sanomat* kirjoitti, että Israelin ”suhtautuminen Etelä-Libanonin asukkaisiin todistaa rasismia lähentelevästä piittaamattomuudesta toisheimolaisia kohtaan, mistä juutalaiset ovat itse kärsineet vuosisatojen ajan.”⁴²

Toinen keskeinen teema on Israelin oikeistopoliitikkojen syyllistyminen ”provokaatioihin”. Vuonna 1996 Israelin pääministeriksi valittu Benjamin Netanjahu provosoi *Helsingin Sanomien* mukaan riidan arabien kanssa. Lehti sysäsi Netanjahun harteille vastuun syyskuussa 1996 puhjenneista kahakoista, joissa kuoli kymmeniä ihmisiä. Kahakat olivat *Helsingin Sanomien* mukaan seurausta Netanjahun päätöksestä avata tunneli ”Jerusalemien temppelivuoren alla, lähellä arabien pyhimpiä paikkoja.”⁴³ Pyhien paikkojen ja historiallisiin juuriin liittyvien tunteiden suhteen *Helsingin Sanomat* sovelsi selkeästi kaksoisstandardia: juutalaisten kohdalla lehti kirjoitti myyteistä ja irrationaalisista tunteista, muslimien/arabien suhteen pyhät paikat ja historialliset juuret eivät antaneet aihetta vastaaviin kriittisiin huomioihin. Temppelivuoren suhteen taas *Helsingin Sanomat* unohti mainita, että kyseessä on myös juutalaisuuden pyhin paikka. Tässä tapauksessa siis vain muslimien kokemalla pyhyydellä oli merkitystä.

1990-loppua kohden Israelin arvostelemisesta oli muodostunut länsimaisen lehdistön aksi-

36 HS 30.7.1993.

37 HS 28.3.1994.

38 HS 28.1.1995.

39 HS 11.5.1995 (Olli Kivinen).

40 HS 16.4.1996, HS 17.11.1996

41 Glöckner 2016, 970.

42 HS 20.4.1996.

43 HS 28.2.1997.

ooma, jota ei juurikaan kyseenalaistettu. Antisio- nismi oli asteittain valtavirtaistunut vuoden 1967 kuuden päivän sodan jälkeen, ja Israelin valtion arvostelua oli ruvettu pitämään suvaitse- vaisen ja ihmisoikeuksia puolustavan henkilön käyntikorttina. Vuoden 1967 jälkeisen radikaalin Israel-kritiikin ja antisemitismin puolelle liu- kuvan antisio- nismismin alulle panevana voimana toimi pitkälti Neuvostoliiton harjoittama propa- ganda. Myös *Helsingin Sanomat* tunnisti ilmiön pääkirjoituksessaan 23.11.1998, joka oli otsikoitu ”Antisemitismiä Venäjällä”. Pääkirjoituksessa todettiin, että ”myöhemmässä Neuvostoliitossa antisemitistiset virtaukset naamioitiin usein ’sionismin’ ja Israelin vastustamiseksi”.⁴⁴ Tästä tarkkanäköisestä havainnosta huolimatta ei pääkirjoitustoimituksessa ilmeisesti osattu teh- dä laajempia johtopäätöksiä: lehden omaa anti- sionistista ja Israelin vastaista linjaa olivat mitä suurimmalla todennäköisyydellä panneet alulle juuri nuo aatteelliset virtaukset, joiden ilmene- mistä entisessä Neuvostoliitossa pääkirjoitus terävästi analysoi.

Neuvostoliittolaisen antisio- nismismin tunnis- taminen oli sinänsä helppoa, mutta antisemitis- tisen antisio- nismismin pesiytyminen eurooppalai- seen journalismiin oli vaikea asia havaittavaksi tai myönnettäväksi. Niinpä *Helsingin Sanomat* jatkoi tutulla linjallaan. Toukokuussa 1999 leh- den pääkirjoitus sysäsi taas vastuun rauhan- prosessin epäonnistumisesta Israelin päämi- nisterille.⁴⁵ *Helsingin Sanomien* linjan mukaan Israelin toimet ruokkivat antisemitismiä. Otsi- kolla ”Erivapaus ihmisoikeuksista” julkaistussa pääkirjoituksessa lehti linjasi:

On olemassa käänteinen ilmiö, jota antisemitis- min sitkeys kylläkin selittää mutta ei oikeuta. Se on vakaumus, että juutalaisten kansankodiksi nimenomaan perustettu Israel ei voi tehdä mi- tään väärin, tai jos voikin, niin asialla ovat sel- kärangattomat johtajat, jotka pettävät kansansa edut liiallisella pehmeydellä.⁴⁶

Jo pääkirjoituksen otsikko maalaa kuvaa Israelis- ta pahuuden tyyssijana, mikä on vahvasti linjas- sa antisemitismin kliseiden kanssa.

TOINEN INTIFADA 2000–2005

Palestiinalaisten toisen kansannousun eli inti- fadan alkaessa syksyllä 2000 *Helsingin Sanomien* Israelia kohtaan esittämät syytökset noudat- telivat edelliseltä vuosikymmeneltä tuttuja kaavoja. Suhteeton väkivalta, miehitys, sorto ja piittaamattomuus palestiinalaisten ihmishen- gistä kuuluivat pääkirjoitusten sanastoon. Myös Etelä-Afrikka-rinnastus toistui.⁴⁷

Helsingin Sanomat jatkoi myös hyökkäyksiään Israelin historiallista legitimizeettiä kohtaan. Tammikuussa 2001 lehti otti kantaa Jerusalemin pyhien paikkojen omistajuuteen: ”Israelilla on ehdottomasti olemassaolon oikeus, mutta sillä ei ole mitään välitöntä tekemistä Temppe- livuo- ren 3500-vuotisen historian kanssa.” Samassa kirjoituksessa pääkirjoitustoimittaja Pentti Sadeniemi jatkoi antisio- nistista kommentoin- tiaan. Sadeniemen mukaan ”Israelin valtio pe- rustettiin suureksi osaksi vääryydelle”.⁴⁸ Pentti Sadeniemi palasi vielä myöhemmin aiheeseen vaatien että ”metafyysinen hölynpöly luvatus- ta maasta jätetään sivuun.”⁴⁹ Sadeniemen tekstis- tä kuvastuu avoin halveksunta juutalaisuutta kohtaan.

Pääkirjoitusten antisio- nistinen sanava- rasto laajeni toisen intifadan aikana. Uusien käsitteiden joukkoon kuului ”valtioterrori”. *Helsingin Sanomat* suhtautui kriittisesti Suomen ulkoministerin Erkki Tuomiojan kohua herät- täneeseen lausuntoon, jossa Tuomioja teki an- tisemitistisen rinnastuksen Israelin ja Hitlerin Saksan välillä. Pääkirjoituksessa todettiin, että ”Tuomiojan olisi pitänyt valita vähemmän louk- kaavat sanat eikä hakea rinnastusta 1930-luvun Saksasta.”⁵⁰ Ulkoministerin tökerön lausunnon

44 HS 23.11.1998. Neuvostoliiton antisio- nistisesta propagandasta ks. Wistrich 2016, 929–930 ja Fishman 2017, 394.

45 HS 12.5.1999.

46 HS 13.10.1999.

47 HS 11.10.2000, HS 19.10.2000, HS 31.5.2001.

48 HS 15.1.2001.

49 HS Pentti Sadeniemi Merkintöjä 15.1.2001.

50 HS 30.8.2001.

tuomitsemisen yhteydessä *Helsingin Sanomat* kuitenkin yhtyi Tuomiojan näkemyksiin substanssiasioissa. ”Minua kauhistuttaa, että Israelin linjana on nujertaa, nöyryyttää, alistaa ja köyhdyttää palestiinalaiset”, pääkirjoitus siteerasi Tuomiojaa.⁵¹ Heti seuraavaksi pääkirjoituksessa jatkettiin *Helsingin Sanomien* omaa analyysia Tuomiojan hengessä:

Juuri ihmisten arkipäiväinen ja jokapäiväinen syrjintä, jossa on selviä rasistia piirteitä, on kriisin yksi keskeinen elementti. Nytkin meneillään olevan kansannousun aikana on nähty, millaista valtioterroria Israel harjoittaa päivittäin.⁵²

Helsingin Sanomat yhtyi siis Tuomiojan Israelia kohtaan esittämään kritiikkiin. Tuomiojan tärkeimmät antisemitistiset ilmaukset tuomittiin, mutta hieman verhoillumpiin antisemitistisiin stereotyyppioihin tukeutuvan Tuomiojan sanoman lehti hyväksyi lisäten siihen omaa antisemitismin sävyttämää retoriikkaa.

Toisen intifadan myötä kansainvälisen median ilmapiiri muuttui nopeasti erittäin kriittiseksi Israelia kohtaan. *Helsingin Sanomat* kuvasi Israelin terrorin vastaisia toimia raaoiksi. Pääkirjoitustoimituksen Olli Kivinen rinnasti Palestiinan ja Tshetshenian: ”Tshetshenia ja Palestiina kuuluvat niihin lukuisiin alueisiin, joissa toteutetaan silmitöntä väkivaltaa syyskuun 11. päivän jälkeisen ’terrorisodan’ nimissä”.⁵³ *Helsingin Sanomien* linja toisen intifadan aikana vaikutti olevan, että Israelilla ei ollut todellista oikeutta puolustautua kansannousua vastaan. Intifadan vanavedessä antisemitismi nosti jälleen päätään ympäri Eurooppaa, mutta *Helsingin Sanomat* näki Israelin pääministerin Ariel Sharonin toimien olevan merkittävä syy antisemitismin lisääntymiselle.⁵⁴ Tässä antisemitismin teema on, että juutalaiset ovat itse vastuussa heihin kohdistuvasta antisemitismistä.

Israelin arvostelijoihin yhtyi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon arkkipiispa Jukka Paarma, jonka Israelin tuomitsevia lausuntoja *Helsingin Sanomat* tuki kahdessa pääkirjoituksessaan. Paarman lisäksi pääkirjoitustasolla nostettiin esiin palestiinalainen luterilainen

pastori. Näissä pääkirjoituksissa rakentuu kuva maltillisista luterilaisista kirkonmiehistä, jotka puhuvat armosta, hyvyydestä ja inhimillisyydestä. Vastakohtana armollisille kristityille pääkirjoituksissa maalataan synkkä kuva juutalaisista, jotka esiintyvät armottomina ja verenhimoisina. Arkkipiispa Paarma muistutti vielä siitä, että Israelin valtio oli suhtautunut ”hyvin kovalla ja tyllyllä tavalla” Israelissa tehtävään ”kristilliseen työhön”.⁵⁵ Pääkirjoitus vahvisti lopuksi näkemyksen, jonka mukaan Israel edusti julmuutta ja barbariaa siinä missä kristinusko edusti armoa ja yleistä inhimillisyyttä:

Palestiinalaisten kohtelu on kaikesta heidän ääriryhmiensä terroristista huolimatta ylittänyt sivistysvaltiona itseään pitävän maan toimien rajat. Uskonnollisten yhteisöjen odottaisi kiinnittävän paljon nykyistä enemmän huomiota miehitysalueiden tapahtumiin ja palestiinalaisten kohteluun, sillä maamme valtauskonnot nojaavat armon ja armeliaisuuden sanomaan sekä yleiseen inhimillisyyteen.⁵⁶

Pääkirjoituksessa mainittu sivistysvaltion oletettu rajojen ylittäminen näyttäytyi päätoimittaja Janne Virkkusen henkilökohtaisten Israel-näkemyksen taustalla. Virkkunen otti toukokuussa 2002 pääkirjoitussivulla ”Israel ja sympatia” otsikoidussa kolumnissaan kantaa

51 HS 30.8.2001. Tuomiojan lausunto edusti eurooppalaisen vasemmiston perinteistä antisionismia. Sekä Olof Palme, Andreas Papandreou, Bruno Kreisky että François Mitterand olivat käyttäneet natsivertausta Israelista vuonna 1982. Ks. Alexander 1986, 236; Bachner 1999, 438. Valtioterorista ks. myös HS 24.7.2002.

52 HS 30.8.2001.

53 HS 18.4.2002.

54 HS 12.4.2002.

55 HS 11.4.2002 ja HS 28.4.2002. Kirkollisesta antisionistisesta antisemitismistä Saksassa ja Britanniassa ks. Glöckner 2016, 978. Juutalaisista verenhimoisina ja raakoina ks. Landes 2017, 193–194 ja Pollack 2017, 229–230.

56 HS 28.4.2002.

Helsingin Sanomien pääkirjoitustoimituksen Israelia arvostelevalinjan saamaan voimakkaaseen kritiikkiin. Palautetta tuli lehden lukijoilta ilmeisen runsaasti. Kritiikissä lehteä syytettiin muun muassa räikeästä puolueellisuudesta ja tekopyhyydestä. Virkkunen myönsi *Helsingin Sanomien* arvostelleen Israelia vahvasti meneillään olevan intifadan aikana. Hän kirjoitti Israelin olevan demokraattinen maa, jonka pitäisi täyttää YK:n asettamat mittapuut, mikä Virkkusen mielestä oikeutti voimakkaamman arvostelun. Virkkunen mukaan myös ”Jeninin pakolaisleirin tuhoaminen on todennäköinen sotarikos”.⁵⁷ Myöhemmät tutkimukset osoittivat kuitenkin, että sotarikoksia ei ollut tapahtunut eikä Jeninin pakolaisleiriä ollut tuhottu.⁵⁸ Jeninin tapahtumien käsittelyssä Virkkusen lähdekritiikki petti. Kyseessä oli vakava journalistinen epäonnistuminen, joka palveli antisemitistisen antisionismin agenda.

Helsingin Sanomat omaksui linjan, jonka mukaan Israel käytti antisemitismikorttia välttyäkseen arvostelulta. Lokakuussa 2002 Olli Kivinen kirjoitti pääkirjoituksessa, että ”osaksi kyseessä on harkittu propaganda-ase”.⁵⁹ Kivisen mukaan antisemitismi oli painunut lieveilmiöksi Länsi-Euroopassa ja Sharonin hallitus tuomitsi politiikkansa arvostelun antisemitismiksi, kun muuta sanottavaa ei enää ollut. Suomessa taas oli Kivisen mukaan ihmisiä, jotka olivat ”uskonnon nojalla päättäneet, ettei Israel voi koskaan tehdä mitään väärää.” Näin Kivinen loi pääkirjoituksessa polarisoituneen retorisen asetelman, joka ei kuitenkaan vastannut todellisuutta. Sama linja jatkui marraskuussa 2003. *Helsingin Sanomat* syytti Ariel Sharonin hallitusta siitä, että se ”käyttää antisemitismin leimaa aivan häpeämättömästi suojellakseen omaa sorto- ja anastuspolitiikkaansa palestiinalaisten alueilla.”⁶⁰

Helsingin Sanomien linja jatkui toisen intifadan aikana jyrkän kriittisenä Israelia kohtaan. Pääkirjoituksista päätellen Janne Virkkunen ja muut pääkirjoitusten laatijat reagoivat siihen, että lehden voimakkaan Israel-kriittinen profiili herätti myös vastareaktion monien lukijoiden keskuudessa. Niinpä pääkirjoituksissa ryhdyttiin linjaamaan, ettei Israelilla ollut oikeutta

syyttää arvostelijoitaan antisemitismistä. *Helsingin Sanomat* väitti kategorisesti, ettei Israelin kritisointi voi olla antisemitismia ja että Israel käytti häikäilemättömästi antisemitismikorttia. Syytös antisemitismikortin käyttämisestä liittyy läheisesti antisemiittien esittämään väitteeseen, että Israel yrittää kieltää kaiken kritiikin itseään kohtaan.⁶¹ Perättömät sotarikossyytteet ja Israelin syyttäminen ghettojen rakentamisesta⁶² olivat merkittävällä tavalla Israelin ja juutalaisten dehumanisointia edistäviä retorisia keinoja. *Helsingin Sanomat* leimasi Israelin puolustajat uskonnollisiksi fanaatikoiksi ja juutalaisten historialliset siteet maahansa irrationalisiksi myyteiksi.

GAZA TERRORIN LÄHTENÄ 2006–2023

Toinen intifada päättyi Israelin vastatoimien lopulta tuottaessa tulosta ja palestiinalaisten terrori-iskujen vähentyessä. Intifadaa seurasi siirtokuntien aiempaan kannattajana tunnetun pääministeri Ariel Sharonin toteuttama Israelin yksipuolinen vetäytyminen Gazan siirtokunnista. Gazassa nousi vuonna 2007 valtaan palestiinalainen äärijärjestö Hamas, joka syrjäytti PLO:n johtaman palestiinalaishallinnon alueella. Gazasta muodostui terrorin keskus, josta ammuttiin raketteja Israelin puolelle. Israel ja Egypti päätyivät saartamaan Gazaa rajoittaakseen terroristien toimintaa.

Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa Israelin arvosteleminen jatkui siten, että asianmukaisen kritiikin yhteydessä esiintyi antisemitistisiä piikkejä. Tammikuussa 2007 Pentti Sadeniemi

57 HS Janne Virkkusen kolumni 5.5.2002.

58 Jeninin tapahtumista ks. Landes 2017, 195–196.

59 HS 17.10.2002.

60 HS 30.11.2003. Kivinen esitti myös, ettei Israelin arabikansalaisilla ollut kunnollisia oikeuksia: ”Täydestä demokratiasta ei voi puhua, koska arabivähemmistöllä ei ole täysiä kansalaisoikeuksia”. HS Olli Kivisen kolumni pääkirjoitussivulla 10.8.2004.

61 ”Taboo of criticism” ks. Becker et al. 2022, 3, 4, 8.

62 HS 15.3.2002 ja HS 6.1.2009.

kirjoitti pääkirjoitusivun Merkintöjä-osastolla Israelin pitävän hallussaan ”aluevaatimusten ikäennätystä”. Israelilaisten ”perimmäinen omistusoikeus Palestiinaan halutaan johtaa sekä kirjoitetun että arkeologisenkin historian tuolta puolen, puhtaan mytologian alueelta”, kirjoitti Sadeniemi.⁶³

Helsingin Sanomat oli jo toisen intifadan aikana tottunut vastaanottamaan lukijoiltaan voimakasta kritiikkiä antisemitismistä ja puolueellisesta tavastaan käsitellä Israelia. Päätoimittaja Janne Virkkunen kirjoittaa muistelmissaan, että hän oli ollut melko paljon tekemisissä Helsingin juutalaisen seurakunnan kanssa. Virkkunen oli osallistunut keskusteluihin seurakunnan edustajien kanssa ja puolustanut näissä keskusteluissa *Helsingin Sanomien* linjaa. Israelissa Virkkunen vieraili ensimmäistä kertaa 16.–17.2.2008 Tel Avivissa Chaim Herzog -instituutissa, jossa järjestettiin EU:n ja Israelin välinen media-dialogi. ”Yritimme joukolla vakuuttaa, että Israel-kriittinen media ei ollut juutalaisvastainen, jollaisena moni pätevän oloinen israelilainen kuitenkin meitä piti”, muisteli Virkkunen jälkeenpäin.⁶⁴ Virkkunen piti israelilaisia ehdottomina. Virkkusen omaa ehdottomuutta kuvasti *Helsingin Sanomien* linjan muuttumattomuus.

Pari viikkoa Israel-matkansa jälkeen Virkkunen palasi vielä vierailun aikana käytyihin keskusteluihin. Virkkusen mukaan oli ”vaikea välttyä ajatukselta, että israelilaiset viestimet ovat jossain määrin hysteerisiä kirjoittaessaan Iranin uhasta.”⁶⁵ Virkkusta israelilaisten kokemukset antisemitismistä ja Iranin ydinaseen tavoittelun muodostamasta eksistentiaalisesta uhasta eivät vakuuttaneet, eikä hän myöskään ollut vakuuttunut israelilaisten kokemuksesta länsieurooppalaisessa mediassa ilmenevästä antisemitismin muodon ottaneesta antisemitismistä. Virkkusen omien sanojen mukaan israelilaisten perustelujen kuunteleminen oli ollut hämmentävä kokemus.⁶⁶

Kesällä 2009 ruotsalainen *Aftonbladet* julkaisi jutun, jossa israelilaisia sotilaita syytettiin kuolleilta palestiinalaisilta varastetuilla elimillä käytävästä kaupasta. Perättömiä antisemitistisiä syytöksiä sisältänyt artikkeli kirjoitti laajaa kan-

sainvälistä keskustelua. *Helsingin Sanomien* päätoimittaja Janne Virkkunen pohti kolumnissa antisemitismin ja Israel-kritiikin välistä suhdetta. ”Aivan väärässä israelilaiset eivät nähtävästi ole, sillä surkeita kirjoituksia julkaistaan aina silloin tällöin”, kirjoitti Virkkunen.⁶⁷ Voi olla, että Virkkusen käynti Israelissa oli sittenkin pannut liikkeelle orastavan prosessin, tietoisuuden siitä, että israelilaisessa näkökulmassa oli myös oikeutettuja huomioita. Virkkunen painotti kuitenkin, että *Helsingin Sanomissa* pidettiin antisemitismi ja Israelin kritisoiminen erillään ja että kysymys *Aftonbladetin* artikkelista kuului sananvapauden piiriin. Virkkuselle sanavapaus oli kokonaisuuden kannalta kaikkein merkittävin arvo, ja hän asettui tarmokkaasti puolustamaan sitä. *Aftonbladetin* alkuperäinen juttu edusti keskiaikaisen blood libelin eli rituaalimurhasyytöksen uutta tulemistä. Virkkusen kommentti *Aftonbladetissa* antisemitismia havainneiden israelilaisten oikeutetusta kritiikistä oli kuitenkin merkittävä muutos lehden aiempaan linjaan.

Tämän tutkimuksen aikarajauksen puitteissa merkittävimman panoksen *Helsingin Sanomien* päätoimittajana tehnyt Janne Virkkunen ilmoitti maaliskuussa 2010 jättävänsä päätoimittajan tehtävän.⁶⁸ Uusi päätoimittaja Mikael Pentikäinen (2010–2013) ei linjannut omissa pääkirjoituksissaan tai kolumneissaan näkemystään Israeliin tai juutalaisiin. Lehden johdonmukainen Israel-kriittinen profiili, jossa oli ajoittain antisemitistisiä piirteitä, pysyi kuitenkin ennallaan.

Kesällä 2010 Gazan merisaartoa yritettiin murtaa kansainvälisten aktivistien ja turkkilaisen laivasaattueen avulla. *Helsingin Sanomat* maalasi aktivisteista kuvaa rauhanomaisina uh-

63 HS Pentti Sadeniemi Merkintöjä 25.1.2007.

64 Virkkunen 2013, 149.

65 HS Janne Virkkusen kolumni pääkirjoitussivulla 2.3.2008.

66 Virkkunen 2013, 149.

67 HS Janne Virkkusen kolumni 30.8.2009.

68 Virkkunen 2013, 317–319, Virkkusen kirje Aatos Erkolle 24.3.2010.

reina ja vastaavasti saattueen pysäyttäneistä Israelin kommandojoukoista brutaaleina barbaareina. Lehti kuvasi tapahtumaa sanalla ”verilöyly” ja Israelin sotilaallisista toimista päättäneitä ministereitä ”seitsemäksi idiootiksi”.⁶⁹ Lehti piti Israelin toimia käsittämättöminä. Pääkirjoitusivun kolumnissaan Olli Kivinen pohti Israelin olemusta seuraavin sanoin:

Israelin ystävien todellisen huolen pitäisi liittyä siihen, mitä vuosikymmenten saatossa on tapahtunut Israelille – maalle, joka on ollut lahjakkaan ja työteliään kansan luoma sivistysvaltio. Israel on etääntynyt sionistisesta idealismista kovan sotilaallisen voiman palvontaan, jonkinlaisen kaiken oikeuttavan sotilaallisen uhmamielen valtaan. Maa on uhmakkuudessaan piittaamaton kaikista muista ja torjuu arvostelun antisemitisminä.⁷⁰

Suomalaiset Israelin puolustajat leimattiin Kivisen kolumnissa jälleen kerran fundamentalisteiksi ja heidän kritiikittömäksi tulkittu asenteensa ”väärin ymmärretyksi Jumalan sanaksi”. Gazaa Kivinen kuvaili ”avovankilaksi”.⁷¹ Tällä kielikuvalla on myös antisemitistinen ulottuvuus – yli kahden miljoonan ihmisen pitäminen väitetysti ”vankilassa” maalaa Israelista kuvaa erittäin epähumananina, suorastaan pahuutta ilmentävänä valtiona. Gazan saarron perusteet liittyvät Gazaa hallitsevan terroristijärjestö Hamasin päämäärään tuhota Israel. Saartoon osallistuu myös Egypti, mutta tätä ei *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa noteerata. Kyse on kaksoisstandardien soveltamisesta Israeliin, mikä myös täyttää antisemitismin tunnusmerkit.

Antisemitismin kliseitä alettiin kuitenkin *Helsingin Sanomissa* analysoida. Saska Saarikoski kirjoitti joulukuussa 2012 pääkirjoitusivun kolumnissaan eduskunnan ulkoasianvaliokunnan varapuheenjohtajan Pertti Salolaisen lausunnosta. Salolaisen mukaan ”Yhdysvaltojen on vaikea ottaa neutraalimpaa kantaa Israel–Palestiina-asiassa, koska heillä on niin vaikutusvaltainen juutalaisväestö, jolla on sekä rahat että media käsissä.” Saarikoski kritisoi Salolaisen lausuntoa ja totesi, että ”Salolaisen muotoilu

osui vain turhan lähelle antisemiittien väitteitä juutalaisten maailmanvallasta. Siksi se ylitti sen rajan, jota Euroopassa pidetään sopivana. Eurooppalaisittain sanottuna Salolainen teki faux pas’n. Suomeksi sanottuna hän päästi sammakon.”⁷² Saarikosken mukaan suomalaisten poliitikkojen harkitsemattomat juutalaisiin liittyvät lausunnot johtuivat siitä, että Suomi oli pitkään ollut syrjässä länsieurooppalaisesta keskustelusta. Päätoimittaja Janne Virkkusen varovaisen myönnötyksen jälkeen (”Aivan väärässä israelilaiset eivät nähtävästi ole”) Saarikosken kolumni merkitsi seuraavaa askelta kohti orastavaa suunnanmuutosta *Helsingin Sanomien* pääkirjoitussivuilla.

Kesällä 2014 ympäri Eurooppaa pidetyissä Israelin vastaisissa mielenosoituksissa avoin antisemitismi nosti jälleen kerran päätään. Iskulauseet eivät kohdistuneet pelkästään Israelin valtiota vastaan, vaan mielenosoituksissa viha kohdistui avoimesti myös juutalaisiin yleensä. *Helsingin Sanomat* piti tiukasti yllä eroa Israelin kritisoinnin ja antisemitismin välillä.⁷³ Israe-

69 HS Olli Kivisen kolumni 8.6.2010. Olaf Glöckner näkee tapaukseen liittyneessä keskustelussa juutalaisvastaisia piirteitä. Glöckner korostaa saarron purkamisen merkitsevän Israelin turvallisuuden vaarantamista. Hamasia hallitsevan Gazan peruskirjassa on vaatimus Israelin tuhoamisesta. Israel ja Hamas ovat virallisessa sotatilassa, ja näin ollen Gazan saarto on oikeutettua sotilaallisen demarkaatiolinjan ylläpitämistä. Ks. Glöckner 2016, 971–972.

70 HS Olli Kivisen kolumni 8.6.2010. Lisää stereotyyppioita (”armoton”, ”säälimätön”, suhteeton kosto) HS 30.6.2006 ja HS 29.12.2008.

71 HS Olli Kivisen kolumni 8.6.2010. Janne Virkkunen käytti avovankila-vertausta 2.3.2008. Egyptiä käsittelevässä pääkirjoituksessa 16.1.2012 Gaza mainitaan, mutta Egyptin osuutta Gazan saarrossa ei käsitellä. 15.7.2014 pääkirjoituksessa mainitaan Egyptin sulkeneen salakuljetusreitit Gazaan, mutta avoimen maaliikenteen saarrosta ei puhuta. 29.12.2008 on ainoa maininta Egyptin osuudesta saartoon verrattuna aiheen moninkertaiseen käsittelyyn Israelin osalta.

72 HS Saska Saarikosken kolumni pääkirjoitussivuilla 19.12.2012.

73 HS 7.8.2014.

liin liitetyt antisemitismien kliseet toistuivat kuitenkin lehden pääkirjoituksissa. *Helsingin Sanomien* pääkirjoitusten Israelia koskevissa luonnehdinnoissa mainittiin tökeryys, ylimielisyys, väkivaltaisuus ja kiihkojuutalaisuus.⁷⁴ Oikeistopoliitikot (Ariel Sharon, Benjamin Netanjahu) näyttäytyivät lähtökohtaisesti pahoina hahmoina, joiden johdolla Israel käytti jatkuvasti suhteetonta voimaa.⁷⁵ Israelilaisia poliitikkoja voidaan luonnollisesti arvostella samoilla mittapuilla kuin kaikkia muita toimijoita globaalissa politiikassa, mutta *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa muutama israelilainen oikeistopoliitikko on vuosien saatossa roolitettu arkkityypiseksi juutalaiseksi konnaksi antisemitismien stereotypioiden hengessä. Negatiivisten maalailevien adjektiivien kautta pääkirjoitukset nivoutuvat aika ajoin antisemitististen stereotypioiden jatkumoon, jossa israelilaiset/juutalaiset näyttäytyvät moraalisesti turmeltuneina, koston- ja murhanhimoisina ja fanaattisina. Israelin arvostelemisen suojaksi pääkirjoituksissa muistutettiin toistuvasti, että Israelin arvostelua ei saa leimata antisemitismiksi.⁷⁶

Toistuva teema oli myös muslimien omistusoikeus juutalaisuuden pyhiin paikkoihin Jerusalemissa. Juutalaisten rukoileminen Temppevivuorella oli *Helsingin Sanomien* linjan mukaan ymmärrettävä kipinä, joka laukaisi palestiinalaisten väkivaltaisuuksia. Temppelivuoren suhteen lehti korosti islamin ensisijaista uskonnollista oikeutta jättäen juutalaisten uskonnonvapauden ja pyhyden kokemuksen huomiotta.⁷⁷ Israelin ja Gazaa hallitsevan Hamasin välisiin yhteenottoihin *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa sovellettiin kaksoisstandardeja. Egyptin rooli Gazan saartajana ohitettiin käytännöllisesti katsottuna kokonaan ja Israelin oikeutta itsepuolustukseen vähäteltiin ja kyseenalaistettiin maalailemalla sen sotilaalliset vastatoimet ”suhteettomiksi”.

Suomi allekirjoitti vuonna 2016 Kansainvälisen holokaustin muistoa kunnioittava liiton IHRA:n antisemitismia koskevan määritelmän. Tämä määritelmä pitää sisällään myös Israelin valtion ja sen demonisointiin tai kohtuuttoon arvoelemiseen liittyviä kohtia. Vaikka

IHRA:n määritelmä ei ole noussut näkyvästi esiin suomalaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa, on *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa silti havaittavissa hienoinen linjan muutos, joka vastaa IHRA:n määritelmän mukaisia kriteerejä. Huhtikuussa 2016 *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa käsiteltiin Ruotsin asuntonministerin Mehmet Kaplanin eroa. Kaplan oli rinnastanut palestiinalaisten kohtelun Israelin miehittämällä alueella holokaustiin. *Helsingin Sanomat* piti Kaplanin puheita tuomittavina. Lehden mukaan Kaplanin vertaus heijasteli laajemminkin monen nuoren muslimin ajatuksia ja puheenpartta. Tässä oli *Helsingin Sanomien* mukaan aihetta muslimiyhteisöjen ja kantaväestön väliseen keskusteluun.⁷⁸

Pääkirjoitusten ulkopuolella merkittävimpiä ulostuloja antisemitismien ja Israel-kritiikin suhteen on *Helsingin Sanomien* toimittajan Saska Saarikosken antisemitismia käsitellyt kolumni vuodelta 2019. Kolumnissa Saarikoski kirjoitti että ”Israelin politiikan arvostelu ei ole antisemitismia, mutta raja ei aina ole selvä.”⁷⁹ Joissain tapauksissa siis Israelin arvostelu saattoi Saarikosken mukaan liukua antisemitismien puolelle. Saarikosken näkemys antisemitismistä oli monipuolinen ja hän tunnisti myös antisemitistisen antisemitismien.

Aivan viime aikoihin saakka on *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa kuitenkin esiintynyt myös ajatus siitä, että Israelia voidaan pitää poikkeuksellisella tavalla vastuullisena globaaleista poliittisista voimista ja prosesseista. Maaliskuussa 2023 *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksessa todettiin, että ”Israelin hallituksen de-

74 HS 18.9.2009, HS 10.8.2011, HS 6.8.2014.

75 HS 26.5.2001 (Sharon ”ylimielinen”); HS 1.10.2002 (Sharon ”kostaa näytävästi”); HS pääkirjoitus 27.9.1996 (Netanjahu ”ylimielinen”); HS pääkirjoitus 29.11.2007 (Israel ”ylimielinen”).

76 HS 7.8.2014, HS 3.6.2015.

77 HS 15.10.2015.

78 HS 20.4.2016.

79 HS 22.9.2019 Saarikosken kolumni. Antisemitismistä ks. myös Saarikosken kolumni HS 19.12.2012.

80 HS 8.3.2023. Ks. myös HS 5.1.2023.

mokratiaa rapauttava linja on turvallisuusriski Euroopalle. Israelin läntiset kumppanit eivät voi vain seurata sivusta järjestelmällistä demokrati-an ja rauhanprosessin romuttamista.”⁸⁰

PÄÄTELMÄT

Yhteensä 440 *Helsingin Sanomien* pääkirjoitus-sivun Israelia keskeisenä aiheena käsittelevistä artikkeleista valtaenemmistö oli enemmän tai vähemmän kriittisiä Israelin politiikkaa ja sotilaallista toimintaa kohtaan. Suuri osa tästä kritiikistä ei täyttänyt antisemitismin tunnus-merkkejä. Antisemitismin kriteerit täyttäviä artikkeleita oli 62 eli 14,1 % artikkeleista.⁸¹ Suurin piikki antisemitismissä ajoittui toisen intifadan (2000–2005) aikaan. Tätä tulosta voidaan ver-rata Beckerin, Asconen ja Troschken tuloksiin. Heidän tutkimuksessaan 26,9 % brittiläisestä materiaalista, 13,6 % saksalaisesta materiaalista ja 12,6 % ranskalaisesta materiaalista oli luon-teeltaan antisemitististä. Kyseessä oli siis 4 500 uutisten Facebook-kommenttia toukokuulta 2021, jolloin Israelin ja palestiinalaisten välinen konflikti eskaloitui.⁸² Uutisten kommentointi Facebookissa edustaa lähtökohtaisesti kärjek-käämpää argumentointia kuin sanomalehtien pääkirjoitukset yleensä.

Merkillepantavaa oli, että antisemitististä Israel-kritiikkiä esiintyi *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa säännöllisesti läpi vuosikym-menten. Tämä antisemitismin kriteerit täyttä-vä kritiikki näyttäytyy eräänlaisena jäävuoren huippuna. Antisemitismin teemojen toistumi-nen *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa kertoo pitkäkestoisesta ongelmasta lehden linjassa ja journalistisessa työssä. Lehden linjan määrit-telee kustantaja. Päätoimittaja noudattaa tätä linjaa ja on vastuussa kustantajalle. Sisällöstä päätoimittaja päättää kuitenkin itsenäisesti, kuten *Helsingin Sanomien* entinen päätoimitta-ja Keijo K. Kulha toteaa.⁸³ Tutkitun ajanjakson aikana merkittävässä roolissa oli Janne Virk-kunen, joka oli päätoimittaja vuosina 1991–2010. Virkkusen päätoimittajakaudella antisemitismi ilmeni Israeliin liittyvien stereotyyppien muo-dossa. Myös antisemitistisiä holokaustirinnas-tuksia esiintyi toistuvasti. Virkkusella oli omalla

nimellä kirjoitettujen kolumnien kautta näkyvä rooli antisemitistisen Israel-kritiikin esittäjänä. Virkkusen päätoimittajakaudella Israelin valtion oikeus olla olemassa kyseenalaistettiin, samoin juutalaisten siteet historialliseen kotimaahansa. Heidän uskonnolliset siteensä pyhiin paikkoihin leimattiin toistuvasti irrationaalisiksi ja myyt-teihin perustuviksi.

Virkkusta seurasivat päätoimittajina Mi-kael Pentikäinen (2010–2013) ja Kaius Niemi (2013–2022). Pentikäisen ja Niemen päätoimitta-jakausilla antisemitismi vähentyi merkittävästi, eivätkä Pentikäinen ja Niemi tuoneet omissa nimissään esiin näkemyksiään Israelin suhteen samalla tavoin kuin Virkkunen. Tässä tutkimuk-sessa mainittujen kirjoittajien esittämät antise-mitistiset mielipiteet eivät kuitenkaan suoraan tee kirjoittajista antisemiittejä.⁸⁴

Asteittain *Helsingin Sanomissa* herättiin anti-semitististen stereotyyppien tunnistamiseen. Tässä *Helsingin Sanomien* nykyisellä pääkirjoi-tustoimituksen esimiehellä Saska Saarikoskella

81 Tätä tutkimustulosta voi verrata Anti-Defama-tion Leaguen tekemän antisemitismikyselyn tulokseen. ADL:n vuonna 2014 tekemän tutki-muksen mukaan 15 prosentilla suomalaisista oli antisemitistisiä mielipiteitä; ADL 2014.

82 Becker et al. 2022.

83 Kulha 2002, 10.

84 Vrt. Bachner 1999, 45. Antisemitismin ei myöskään välttämättä tarvitse olla tietoisia. ”A – way in which antisemitic attitudes can be obscured is that they can be unconscious. Some who hold antisemitic attitudes may try to psychologically suppress them. The concept of ”aversive racism” describes the mechanics whereby prejudicial attitudes are consciously disavowed insofar as they are incompatible with one’s self-image as a liberal, egalitarian actor, but instead of disappearing take up residence in the subconscious – These attitudes continue to exhibit influence in cases where ambiguities and a multitude of potential interpretations allow for discriminatory conduct to at least plausibly be defended as in comportment with neutral, lib-eral requirements”. Waxman, Schraub & Hosein 2021, 7.

oli merkittävä rooli. Saarikosken esimerkki antisemitismin omaehtoisesta havaitsemisesta antaa toivoa asiallisesta ja antisisionismista vapaasta journalismista Israelin suhteen. Tämä vaatisi kuitenkin systemaattista työtä pääkirjoitustoimituksessa ja tämän työn tulosten laajentamista koko lehden organisaatioon. Antisemitismin suhteen pitäisi lähtökohtaisesti vallita nollatoleranssi. Suomen johtavan sanomalehden pääkirjoituksissa ilmennyt antisemitismi on yhteiskunnalliselta kannalta erittäin merkittävä ja vakava asia. Tämän tutkimuksen tulosten valossa suomalaisen median olisi syytä perusteelliseen itsereflektioon.

IHRA:n antisemitismimääritelmän mukaan kaksoisstandardien soveltaminen Israeliin on yksi antisemitismin muodoista. Tässä tutkimuksessa ei ole ollut mahdollista suorittaa täydellisen kattavaa kartoitusta kaksoisstandardien ilmenemisestä *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa vuosina 1990–2023. Esimerkiksi Gazan saarron suhteen kaksoisstandardien esiintyminen oli kuitenkin selvää. Kaksoisstandardien esiintyminen *Helsingin Sanomien* raportoinnis-

sa vaarantaa lehden uskottavuuden, ja sillä on suurella todennäköisyydellä ollut myös laajoja heijastusvaikutuksia suomalaisten mielipiteisiin Israelista ja juutalaisista. Jatkotutkimuksen kannalta kaksoisstandardien perusteellinen selvittäminen olisi merkittävä tutkimuskohde. Samoin olisi syytä tutkia antisemitismin ilmenemistä pääkirjoitusten lisäksi lehden Israelia koskevassa uutisoinnissa sekä uutisten kommenttikentissä laajemmin. Alussa mainittu juutalaisten kokemus antisemitismin esiintymisestä mediassa sai tässä tutkimuksessa vahvistuksen *Helsingin Sanomien* pääkirjoitusten osalta. Antisemitismi ei ole kadonnut Suomesta mihinkään. Antisisionismi eli antisemitismin salonkikelpoisena esiintyvä muoto on vaikuttanut *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa läpi vuosikymmenten aivan viime aikoihin saakka.

TT André Swanström on kirkkohistorian dosentti Åbo Akademiassa.

• andre.swanstrom@abo.fi

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Helsingin Sanomien pääkirjoitussivut

- HS 18.3.1990 "Eristäytyminen uhkaa Israelia"
 HS 6.5.1990 "Liennytystä Etelä-Afrikassa"
 HS 12.6.1990 "Suomen sallittava kauttakulku"
 HS 26.6.1990 "Keskeytynyt rauhanprosessi"
 HS 5.7.1990 "Kauttakulku voi alkaa"
 HS 12.10.1990 "Itsetuhovietti vaivaa Israelia"
 HS 1.2.1991 "Propaganda pitkittää sotaa"
 HS 31.10.1991 "Shamir puhuu mahdottomia"
 HS 6.11.1991 Pentti Sadeniemi, "Oxenstiernan viisaus ja Lähi-idän vihat"
 HS 18.12.1991 "YK perui vanhentuneen tyhmyyden"
 HS 8.2.1993 "Järki karkotettu Israelista"
 HS 30.7.1993 "Tykkitulo järjen korvikkeena"
 HS 28.3.1994 "Palestiinalaisille taattava lain suoja"
 HS 5.5.1994 Olli Kivinen, "Kaksi juhlaa ja arki"
 HS 28.1.1995 "Silmät sulkeutuvat yhä helposti"
 HS 11.5.1995 Olli Kivinen, "Törmäyskurssilla islamia vastaan"
 HS 2.10.1995 Pentti Sadeniemi, "Kaiken maailman Hebron"
 HS 16.4.1996 "Israel kostaa kohtuuttoman kovasti"
 HS 20.4.1996 "Etelälibanonilaisten tappaminen lope-tettava"
 HS 27.9.1996 "Sota tekee paluuta Lähi-itään"
 HS 17.11.1996 "Laillista kidutusta Israelissa"
 HS 28.2.1997 "Netanjahu provosoi uuden riidan arabien kanssa"
 HS 23.11.1998 "Antisemitismia Venäjällä"
 HS 12.5.1999 "Oikeuden maltti viilensi Israelia"
 HS 13.10.1999 Pentti Sadeniemi, "Erivapaus ihmisoi-keuksista?"
 HS 5.10.2000 Olli Kivinen, "Jerusaleminkin toivoton kierre"
 HS 11.10.2000 "Lähi-idän rauha on taas hukkumassa kiihkoilun alle"
 HS 19.10.2000 Olli Kivinen, "Vain huonoja vaihtoehtoja"
 HS 15.1.2001 Pentti Sadeniemi, "Jerusalem tai ei mitään?"
 HS 26.5.2001 "Mitchellin ehdotus toisi Lähi-itään hitusen malttia"
 HS 31.5.2001 Olli Kivinen, "Sharon ja turvallisuus"
 HS 30.8.2001 "Israel-kriittinen Tuomioja"
 HS 31.8.2001 "Politikointia Durbanin edellä"
 HS 15.3.2002 "Palestiinalaisten oma valtio on ratkai-sun tärkein ehto"
 HS 3.4.2002 "Sharonin päämääriä on yhä vaikeampi hahmottaa"
 HS 11.4.2002 "Paarma opastaa rohkeasti"
 HS 18.4.2002 Olli Kivinen, "Missä olit kun..."
 HS 28.4.2002 "Arkkipiispa Paarma oikealla asialla"
 HS 5.5.2002 Janne Virkkunen, "Israel ja sympatia"
 HS 24.7.2002 "Israel tarttui valtioterroriin"
 HS 1.10.2002 "Sharon löi kirveen kiveen"
 HS 17.10.2002 "Kansat ja hallitukset"
 HS 15.1.2003 Pentti Sadeniemi, "Kyyhky tai konna valtaan"
 HS 30.11.2003 "Antisemitismin jäljittämistä"
 HS 11.2.2004 Pentti Sadeniemi, "Israelia pelottava demografia"
 HS 10.8.2004 Olli Kivinen, "Lännen muuri"
 HS 19.8.2004 Pentti Sadeniemi, "Oikeus ja mytologia"
 HS 30.6.2006 "Lähi-idässä etäännyttään taas neuvo-tellun rauhan toivosta"
 HS 13.9.2006 "Politiikka hiipii Lähi-itään muiden kei-nojen petettyä"
 HS 25.1.2007 Pentti Sadeniemi, "Ikuinen oikeus menetettyyn maahan"
 HS 29.11.2007 "Enemmän julistusta kuin tuloksia"
 HS 2.3.2008 Janne Virkkunen, "Yhden pommin kan-sakunta"
 HS 29.12.2008 "Israel rankaisee Gazaa suhteettomalla tuholla"
 HS 6.1.2009 "Gazassa tuhotaan gettoja"
 HS 30.8.2009 Janne Virkkunen, "Aftonbladetin huono esimerkki"
 HS 18.9.2009 "Aiheellinen muistutus Gazasta"
 HS 8.6.2010 Olli Kivinen, "Israelin ystävillä on syytä huoleen"
 HS 10.8.2011 "Katu heräsi Israelissa"
 HS 16.1.2012 "Egyptistä tulee uuden ajan islamismin koekenttä"
 HS 18.12.2012 Olli Kivinen, "Palestiina, Palestiina, Palestiina"
 HS 19.12.2012 Saska Saarikoski, "Vaarallisia sammak-koja"

- HS 15.7.2014 ”Gazan siviiliuhreja ei voi hyväksyä”
- HS 6.8.2014 Kari Huhta, ”Vihan kierre ei selitä siviiliuhrien määrää Gazassa”
- HS 7.8.2014 ”Israelin Gazan-politiikkaa ei tule vastustaa antisemitismillä”
- HS 3.6.2015 ”Israelin arvostelua ei pidä heti leimata antisemitismiksi”
- HS 15.10.2015 ”Uusi palestiinalaisten intifada olisi kahta aiempaa katkerampi”
- HS 20.4.2016 ”Maahanmuuttajaministeri ylitti sopivan puheen rajan”
- HS 22.9.2019 Saska Saarikoski, ”Jos edes holokaustin muisto ei saa ihmisiä järkiinsä, mihin Eurooppa on menossa?”
- HS 5.1.2023 ”Israelin johtoon palannut Netanjahu pelaa peliä kovin panoksien”
- HS 8.3.2023 ”Israelin demokratia rapautuu Euroopan silmien edessä”

Tekijän hallussa

- Yaron Nadbornikin kirje *Ilta-Sanomien* päätoimittajalle 8.6.2021.
- Johanna Lahden vastaus Yaron Nadbornikille 9.6.2021.

Kirjallisuus

- Abu-Hanna, Umayya (2002). Suomalainen media ja Lähi-idän tilanne. *Pommeja ja puskutraktoreita: Palestiinalaiset rauhan vankeina*. Helsinki: Like, 109–116.
- ADL (2014). <https://global100.adl.org/country/finland/2014> (luettu 6.1.2024).
- Ahonen, Paavo (2017). *Antisemitismi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1917–1933*. Väitöskirja. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- Alexander, Edward (1986). Stealing the Holocaust. *Antisemitism in the Contemporary World*. Toim. Michael Curtis. Boulder: Westview Press, 227–237.
- Auerbach, Jerold S. (2017). Palestinian Identity Theft and the Delegitimization of Israel. *From Antisemitism to Anti-Zionism: The Past & Present of a Lethal Ideology*. Toim. Eunice G. Pollack. Brighton, MA: Academic Studies Press, 186–214.
- Bachner, Henrik (1999). *Återkomsten: Antisemitism i Sverige efter 1945*. Diss. Stockholm: Natur och Kultur.

- Becker Matthias J, Laura Ascone & Hagen Troschke (2022). Antisemitic Comments on Facebook Pages of Leading British, French, and German Media Outlets. *Humanities and Social Science Communications* 9:1. <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01337-8>.
- Berger, David (1986). Anti-Semitism: An Overview. *History and Hate: The Dimensions of Anti-Semitism*. Toim. David Berger. Philadelphia: The Jewish Publication Society, 3–14.
- Curtis, Michael (1986). Antisemitism: The Baffling Obsession. *Antisemitism in the Contemporary World*. Toim. Michael Curtis. Boulder: Westview Press, 1–20.
- Dencik, Lars & Karl Marosi (2016). Different Antisemitisms: On Three Distinct Forms of Antisemitism in Contemporary Europe with Special Focus on Sweden. *Nordisk judaistik / Scandinavian Jewish Studies* 27:2. <https://doi.org/10.30752/nj.67611>.
- Fackenheim, Emil L. (1986). Philosophical Reflections on Antisemitism. *Antisemitism in the Contemporary World*. Toim. Michael Curtis. Boulder: Westview Press, 21–38.
- Fishman, Joel (2017). The Delegitimization – and Relegitimization – of Israel. *From Antisemitism to Anti-Zionism: The Past & Present of a Lethal Ideology*. Toim. Eunice G. Pollack. Brighton, MA: Academic Studies Press, 361–387.
- Ginsberg, Benjamin (2017). Christian Zionism: Is It Good for the Jews? *From Antisemitism to Anti-Zionism: The Past & Present of a Lethal Ideology*. Toim. Eunice G. Pollack. Brighton, MA: Academic Studies Press, 280–310.
- Harrison, Bernard (2019). Israel and Antisemitism. *Journal of Contemporary Antisemitism* 2:1 <https://doi.org/10.26613/jca/2.1.20>.
- IHRA (2022). <https://www.holocaustremembrance.com/fi/resources/working-definitions-characters/kansainvalisen-holokaustin-muisto-kunnioittavan-liiton> (luettu 2.5.2023).
- Johnson, Paul (1986). Marxism Versus the Jews. *Antisemitism in the Contemporary World*. Toim. Michael Curtis. Boulder: Westview Press, 39–50.
- Kulha, Keijo K. (2002). *Elämää apinalatikossa: Päätoimittajan näkökulma julkisuuteen*. Helsinki: Edita.

- Landes, Richard (2017). The Wages of Moral *Schadenfreude* in the Press: Anti-Zionism and European Jihad. *From Antisemitism to Anti-Zionism: The Past & Present of a Lethal Ideology*. Toim. Eunice G. Pollack. Brighton, MA: Academic Studies Press, 186–214.
- Lemström, Evi (2020). ”Kritiikillä ja vihalla on suuri ero!” Kyselytutkimus antisemitismiin liittyvistä käsityksistä Suomen juutalaisten parissa. Syventävä tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Mäkelä, Timo (2021). Pilakuva. *Ilta-Sanomat* 2.6.2021.
- Oboler, Andre (2017). Zionism through the Internet’s Looking Glass. *From Antisemitism to Anti-Zionism: The Past & Present of a Lethal Ideology*. Toim. Eunice G. Pollack. Brighton, MA: Academic Studies Press, 334–360.
- Patterson, David (2017). Holy Land, Sacred History, and Anti-Zionism. *From Antisemitism to Anti-Zionism: The Past & Present of a Lethal Ideology*. Toim. Eunice G. Pollack. Brighton, MA: Academic Studies Press, 311–332.
- Pohjonen, Jan (2018). *Sanasodista uskonsotiin: Kristin-usko ja islam Helsingin Sanomien pääkirjoituksissa vuosina 1898–1994*. Pro gradu-tutkielma, Itä-Suomen yliopisto.
- Pollack, Eunice G. (2017). Foundation Myths of Anti-Zionism. *From Antisemitism to Anti-Zionism: The Past & Present of a Lethal Ideology*. Toim. Eunice G. Pollack. Brighton, MA: Academic Studies Press, 227–264.
- Segre, Dan V. (1986). Is Anti-Zionism a New Form of Antisemitism? *Antisemitism in the Contemporary World*. Toim. Michael Curtis. Boulder: Westview Press, 145–154.
- Shapira, Anita (2006). Israeli Perceptions of Anti-Semitism and Anti-Zionism. *Journal of Israeli History: Politics, Society, Culture* 25:1, 245–266.
- Smolar, Rony (2008). Israel-uutisoinnista on kadonnut symmetria. *Helsingin Sanomat* 6.3.2008.
- Sweins, Sabina (2018). *Erfarenheter av antisemitism: En enkätstudie bland judar i Finland*. Avhandling pro gradu, Åbo Akademi.
- Virkkunen, Janne (2013). *Päivälehdien mies*. Helsinki: WSOY.
- Waxman, Dov, David Schraub & Adam Hosein (2021). Arguing about Antisemitism: Why We Disagree about Antisemitism and What We Can Do about It. *Ethnic and Racial Studies*. <https://doi.org/10.1080/01419870.2021.1960407>.
- Wistrich, Robert S. (2016). Parallel Lines: Anti-Zionism and Antisemitism in the 21st Century. *Handbook of Israel: Major Debates*. Toim. Eliezer Ben-Rafael, Julius H. Schoeps, Yitzhak Sternberg & Olaf Glöckner Berlin: De Gruyter Oldenbourg, 924–943.
- Wistrich, Robert S. (1986). The ”Jewish Question”: Left-wing Anti-Zionism in Western Societies. *Antisemitism in the Contemporary World*. Toim. Michael Curtis. Boulder: Westview Press, 51–60.